

ÜMUMPEDAQOJİ PROBLEMLƏR

UOT 37.01.

*Əbüləfət Qulam oğlu Pələngov
pedagoji elmlər doktoru,
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universitetinin professoru,*

*Gündə Rahil qızı Şəmiltzadə
fəlsəfə doktoru programı üzrə dissertant
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti*

ƏNƏNƏVİ VƏ MÜASİR TƏLİM METODLARINDAN VƏHDƏTDƏ İSTİFADƏ PRİNİSLƏRİ

*Abuləfət Gulam oğlu Pelengov
доктор наук по педагогике, профессор Азербайджанского Государственного Педагогического
Университета*

*Гюнель Рахиля гызы Шамильзаде
диссертант по программе доктора философии
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет*

ПРИНЦИПЫ ПРИМЕНЕНИЯ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ЕДИНСТВЕ

*Abulfate Ghulam Pelengov
doctor of pedagogical sciences , professor at Azerbaijan State Pedagogical University*

*Günel Rachel Shamiltzade
doctorial student in the programme of a Ph.D
Azerbaijan State Pedagogical University*

PRINCIPLES OF APPLICATION OF TRADITIONAL AND MODERN METHODS OF TRAINING IN THE UNITY

Xülasə: Məqalədə bir neçə parametr üzrə prinsiplər nəzərdən keçirilmişdir. Bu prinsiplərin hər birinən bu və ya digər dərəcədə təlim metod və vasitələrinə aidiyəti vardır. Əvvəlcə təlim vasitələrinin seçilməsi zamanı müəyyən prinsipləri riayat edilmişdir. Daha sonra kompüter təliminin prinsipləri sadalanmışdır. Ən başlıca məsələ və bù gün təlim prosesi üçün problematik sayılı biləcək ənanəvi və müasir təlim metodlarının vəhədətə tabiqiñə dair müəyyən edilmiş prinsiplərdir. Bunların hər biri ayrı-ayrılıqla izah edilmişdir.

Ayar sözər: təlim vasitələri, program təminatı, prinsiplər

Резюме: В статье принципы предусмотрены по нескольким параметрам. Но они в той или иной степени относятся к учебным методам и средствам обучения. Сначала рассмотрен вопрос о принципах выбора средств обучения. Дальше перечислены принципы компьютерного обучения. Сегодня архиважной проблемой в обучении является использование традиционных и современных методов обучения во взаимосвязи, поэтому важно определение принципы комплексного применение этих методов.

Ключевые слова: средства обучения, программное обеспечение, принципы

Summary: The article provides principles for several parameters. But they are more or less related to educational methods and teaching aids. First considered the question of the principles of choice of learning tools. The following lists the principles of computer learning. Today, an important problem in teaching is the use of traditional and modern teaching methods in interconnection, therefore it is important to define the principles of the integrated application of these methods.

Key words: learning tools, software, principles

İstiliklər təlim fəaliyyəti dövründə pada-qoq müəyyən prinsipləri rəhbər tutur. Bu cəhdən, ilk növbədə, təlim vasitələrinin seçilməsi üçün müəyyən prinsiplər mövcuddur. Prinsiplər qoyulmuş məqsəd çatmaq üçün bir vasitədir.

1. Öyrədici mühiti təlimin fənn sahəsində məqsədlər çərçivəsinə uyğun gələn məzmunla tamamlamaq.

2. Təlimin məzmununu seçərkən onun kompüter təminatının effektivliyini nəzərə almaq lazımdır.

3. Öyrədici mühiti obyekti və ya fənn sahəsinə aid hadisələrin elə modeli təqdim edilməlidir ki, təkəc onu adekvat aks etdirmək deyil, həm də daha parlaq şəkildə struktur elementlərinə aqşaq məməkün olsun.

4. Təlim program mühitinin məzmunu bəzə çatmalıdır, seçilmiş model isə obyekt və hadisəni bütövlikdə aks etdirməlidir.

5. Obyekti və hadisənin sistem kimi tam tədqiq olunması üçün elə atlalar düşümük lazımdır ki, struktur elementlərlə, əlamətlərlə, əlaqə və münasibələrlə amaliyyat apara biləsin. Məhz göstərilmiş çərçivədə video dəyişikliklərin variantları formalşalmalıdır.

6. Öyrədici mühiti təmin edən məzmun özündə həm nəzari, həm də əldə edilmiş biliq, bacarıq və vərdişləri möhkəmləndirmək üçün tapşırıq materialını (adəkvet hərəkətlər) birləşdirməlidir.

7. Məqsədə mətəvafiqdir ki, öyrədici sistemin strukturunu məlumatverici komponentlər, öyrədici mühiti işləməklə bağlı kontekstə uyğun şəkildə təqdim olmalıdır.

8. Öyrədici mühiti nəzarət üsulları və əldə edilmiş biliq, bacarıq, vərdişlərin saviyəyyisini qiyam verilməsi nəzərdə tutulmalıdır. Həmçinin, nəzarətin natiqolurının statistik emalı və onların sənai təqdimatı diqqətdən qəşqınlaşmalıdır.

9. Kondratyev, V. V. Laptev və A.I. Xodanoviç hesab edirlər ki, kompüter təliminin an aparıcı prinsipləri bunlardır (1):

1. Təlimin kompüterləşdirilməsi müasir didaktikanın inkişaf tendensiyası kimi nəzərdə tutulur.

2. Məktəbin hesablaşma texnikası ilə təchizatdan asılı olmayaq, "şagird-kompiuter" gərçəkliliyi əlaqəsi üçün müəllim mərkəzi figura olaraq qalır, cünti o, ümumi kompüter savadlılığı zəmanədə təlim prosesinin metodika və metodologiyası ilə silahlılaşdırılmışdır.

3. Komputer təliminin metodikası və metodologiyaya yaxından bağlı olan müəllim onun peşə təməyüldündən asılı olmayaq, öz peşəsinin tələb etdiyi bütün keyfiyyətlərə malik olmalıdır.

4. Komputer texnikasında sinifdən xaric iş zamanı istifadə təlimin vəzifə və məqsədinə asılı olaraq kompleks karakter dasılmalıdır, yəni müxtəlif vasitələr birləşdirilməlidir. Burada dərsin mərhələlərinin də rolunu dañınaq olmaz.

5. Şagirdlərin alqoritmik mədəniyyətinin formalşaması hər bir məşqələ zamanı həm məsələlər, həm də maşınlış təlim prosesində formalşalmalıdır. Burada alqoritm formada olan konseptlər yazılı, məsələlərin təqdim olunması və həllinin tələb edilməsi, laborator məşqələrinin və praktikumun aparılması və nəzərdə tutula bilər.

6. Hesablaşma texnikası (HT) texniki təlim vasitələri (TTV) kompleksinin tərkibinə daxil olduğunu müasir təlim vasitələrinə tədris və təbiyyə prosesində aid olan osas didaktik tələblər ona da addılır.

7. Komputer təlimi (KT) müəyyən mənada programlaşdırılmış təlimin analogu olduğunu görsə onun imkanlarını genişləndirmək, ona dəha elastik forma vermək lazımdır.

Təlimin programlaşdırılmış prinsiplərinin nəzərdən keçirək bir sır müəlliflər (Q.A. Borodovski, V.A. Izvozjikov, A.M. Slutski, E.A. Tumalevci) (3) onların kompüter təliminə tətbiq ediləlməsinə göstərlərlə: materialın kişiçik, lakin bir-biri ilə bağlı olan bərabər hissələrə bölünməsi; şagirdlərin fəaliyyətinin aktivləşdirilməsi, programlaşdırılmış mətnin hər bir hissə üzrə

məzmununun dərindən aşdırılmasını bacar-
maq; şagirdin hər bir cavabının yubanmadan
qiymətləndirilməsi; refleksiya - özünüdarke-
təm, şagirdlər tərəfindən öz hərəkətlərinin qiymətlən-
dirilməsi; program mətnlərinin empirik yox-
lanılması.

Ənənəvi təlim metodları ilə müasir təlim
metodlarını vahdətdə tətbiq edən zamanın prinsiplərin
müəyyən olunması üçün xüsusi situasiya
yararın. Bu zaman təkcə ənənəvi və müasir
təlim metodlarından ayrılıqda istifadə prinsipləri
deyil, eyni zamanda, iki didaktik vasitənin birgə
tətbiqi zamanı yaranmış situasiyaya uyğun prin-
siplər işlənilər hazırlanmalıdır.

Ənənəvi və müasir təlim metodlarından
vahdətdə istifadə üçün biz aşağıdakı prinsipləri
müəyyən etmək:

Təlim fəaliyyətinin rasional idarə olun-
ması prinsipi tələb edir ki, həm ənənəvi, həm
də müasir təlim metodları üçün seçilmiş məz-
mum didaktik və metodik cəhətdən osaslandırılsın.
Burada bu və ya digər (ənənəvi və müasir)
təlim metodlarından hansı ardıcılıqlı istifadə
edilməsi vacib rol oynayır. Təbii, səhbat təlim
vasitələrinə verilən tələb və prinsiplərdən gedir.
Bu prinsip aşağıda göstəriləcək prinsipləri xeyli
tümümlüklədir. Ona görə də bu prinsipin disturbo
kifayət qədər ümumiyyət və istanilan təlim proses-
sinin planlaşdırılmasına tətbiq edilə bilər. Lakin
biz təlim vasitələrinin optimallı birliyi, dəqiq
planlaşdırılmasına tömən etməliyik ki, zaman
ittiksiyən yox verməyik. Aydın masalıdır ki, müx-
təlif didaktik metodların qarşılıqlı əlaqədə istifadə
edilməsi pedagoqdan sistem yanaşma tələb
edir. Bu sistemi biz ittidə siniflərdə tədris edi-
lən fənlərin həm daxilində, həm də bu fənlər
arasında əlaqədə axtarmalıyıq.

İnformasiyanın qoşlaşması prinsipini
həyata keçirərkən mülliim diqqət ona yönəlməlidir ki, hansı inforrnasiya şagirdə ənənəvi, hansı,
müasir və nəhayət, hənsilər hər iki metodu tətbiq etmək çatdırılmalıdır. Bu zaman mülliim
şagirdlərin psixofizioloji qanunaşunluqlarını
nəzarət etməlidir, çünki inforrnasiya bolluğu,
onu təqdimetmə vasitələrinin çoxluğu müəyyən
qarışılıqlı yaradı bilər. Ona görə də mülliim
uşaqların xüsusiyyətlərinə mütlöq nəzarət et-
məlidir. Müxtəlif inforrnasiyaların qarşılıqlı şə-
kildə qoşusması təlim prosesinin intensivləşməsi
ilə çox bağlıdır. Inforrnasiyaların qoşlaşması

prinsipi aşağıda qeyd olunan əriqənlərindən
növbələşməsi prinsipi ilə sıx əlaqədədir.

Virtual obrazın konkret obyekta uyğun-
luğunu prinsipi özünü onda ifadə edin ki, ekran
obrazı obyektiñ natural obrazına nə qədər uy-
ğundur. Malum masaladır ki, real dünya ilə vir-
tual dünya obyektlərinin dark olunmasında arasında
ciddi fərqlər vardır. Psixolo-pedaqoji və meto-
diki adəbiyyatda bu fiks-tez-tez rast gəlmək
olur. Program məhsulunun yaradıcısının başlıca
vasitəsi ondan ibarətdir ki, obyektiñ virtual gö-
rüşünüñ onun real göründüñünə maksimal də-
rəcədə yaxınlaşdırırsın. Digər tərəfdən, kompüter
vasitələri abstrakt obyekti və situasiyaları model-
laşdırmaqla üçün biza sonusuz imkanlar verir. İfti-
diñ siniflərdə kompüter vasitələrindən istifadə
metodikasını işləyib hazırlayarkən nəzərə almaq
lazımdır ki, virtual obrazın hansı situasiyada və
nə qədər surutin çıxarılmadır və real və
abstrakt obyektləri və hadisələri hansı səviyyədə
modeləşdirmək lazımdır. Deyik ki, yuxarı sinif
şagirdləri üçün ətraf alomñ dark etməkdan ötürü
hərəkətverici aktivlik və taktik hissələr vacibdir.
Bununla əlaqədar olaraq səs, qrafik və matn
inforrnasiya bloklarının yaradılması zəruridir.

Əriqənlərin növbələşməsi prinsipi
Pi Əgər inforrnasiyanın dublikasiyası analizator-
lara birindən və ya bir neçə analizatordan daxil
olursa və digər analizatora ötürüllürsa, təlim ma-
terialının müvəffəqiyətli mönimləşməsi lazı-
mi keyfiyyət kəsb edəcəkdir. 10-11 - ci sinif şag-
irdləri üçün nəzərə inforrnasiyaları çox vacibdir,
ona görə də onlara təqdim ediləcək inforrnasiya-
nın mönteqini tutma bilməzler. Ənənəvi və müasir
təlim metodlarından eyni vaxtda istifadənən
çətinliyi də məhz bəndadır. Lakin bəzək təlim
fəaliyyəti istisna təşkil edir, məsələn, natural ob-
yektlərlə iş zamanı kompüter təminatı bu qabilə-
dəndir. Tətqiq ki, şagirdlər ev heyvanları haq-
ında məlumat verilərkən elektron vasitədən
istifadə etmək heç də onların diqqətinin yay-
ınmasına səbəb ola bilməz. Bu prinsipi mülliim
tətbiq etmək zamanı hansı prinsipin gözləndiyin-
de diqqət etmək mülliimləndir. Ona görə də
təlim vasitələrindən istifadənən çətinliyi
və s. yerləşdirilir.

Şagirdin optimal təlim yükü prinsipi
mənteqi olaraq bundan əvvəlki prinsipindən yara-
nır. Tədris prosesində kompüter vasitələri təlim
prosesini intensivləşdiridir, mönimləşməsi
bütünlük məhkəmələndirilməsi nəzarət göürü-
lədən sonra konkret inforrnasiya bloku ilə iş vaxtı
dəyişir və ya ola bilər ki, müəyyən zaman çörç-
vəsində əyrişələcək materialın həcmi dəyişir.
Bu hələ nəzarət almışla təlim yekunun optimallı
laşdırılmışaq lazımlı golur, ya məktəb programının
hər hansı sualını fundamental şəkildə nəzardən
keçirmək, ya da yeni materialın əyrişələsi
üzün zaman qazanmaq zorurəti yaranır. Bu prin-
sipin tətbiqi differensasiya və fərdiləşdirmə kimi
iki vacib didaktik prinsipin fəaliyyətdə rəhbər
tutulması ilə bağlıdır.

Məzmun dominantlığı prinsipi

Didaktik prinsiplərin (xüsusilə illüstrativ-
əyanı) rəngarəngliyi, bu və ya digər təlim vasi-
tolarının imkanları inforrnasiyanı maskalamalı,
ibtidai sinifdə kompüter materialı icinci plati-
na ötürümləndirir. Təlim alətlərindən istifadə et-
məyin mönteqi təlimin məzmun mənteqinə uy-
ğun olmalıdır və təlim materialından diqqəti ya-
yındırmamalıdır. Digər tərəfdən, bir sira təlim
situasiyalarında başqa cür də mümkünkündür: təlim
in yeni yüksək texnoloji vasitələri şagirdlərin
diqqətiñ homa gündəldik məzmunun məzmununa
cağıb edir. Təlim materialını planlaşdırıram
zaman bu ana diqqət yetirmək vacibdir, fənn üzrə
bilikləri prioritet sahə hesab etmək üçün təlim
vasitələrinə ona uyğun quraşdırmaq lazımdır.

İnformasiyanın vahid mənbə prinsipi
mütəlif təlim vasitələrindən elə istifadəni nə-
zərdə tut ki, bu zaman təlim inforrnasiyasi ha-
min təlim vasitələri ilə şagirdə bir neçə mənbə-
dən deyil, vahid axın şəklinde çatdırılır. Bu ona
göra vacibdir ki, şagirdlərin diqqəti maksimum
məzmun və təlim materialı üzərində cəmləşin,
çünki eyni zamanda darslıklı işləyərkən təlim vi-
deofragmentinə baxmaq və diqqəti gah bu, gah
da digər təlim vasitəsinin üzərinə yönəltmək
mükümən deyil. Nöticədə mülliim öz işini samo-
rəli təşkil edə bilməz və şagirdlər təlim materia-
linin mönteqini tutma bilməzler. Ənənəvi və müasir
təlim metodlarından eyni vaxtda istifadənən
çətinliyi də məhz bəndadır. Ola bilar ki, birmənəli
qarışmaların, amma bir haldə ki, qarışq metoddan istifadə
edərək təlim materiallarını parçalanmadan bu
mükümən deyil, deməli, çıxardığımız nöticə doğ-
rudur. Ona görə də mülliim təlim materialını
planlaşdırırcən təkcə didaktik deyil, həm də təs-
kilatlı aspektindən təkcə didaktik deyil, həm də
məzmun deyil. Nöticədə mülliim öz işini samo-
rəli təşkil edə bilməz və şagirdlər təlim materia-
linin mönteqini tutma bilməzler. Ənənəvi və müasir
təlim metodlarından eyni vaxtda istifadənən
çətinliyi də məhz bəndadır. Lakin bəzək təlim
fəaliyyəti təşkil edir, məsələn, natural ob-
yektlərlə iş zamanı kompüter təminatı bu qabilə-
dəndir. Tətqiq ki, şagirdlər ev heyvanları haq-
ında məlumat verilərkən elektron vasitədən
istifadə etmək heç də onların diqqətinin yay-
ınmasına səbəb ola bilməz. Bu prinsipi mülliim
tətbiq etmək zamanı hansı prinsipin gözləndiyin-
de diqqət etmək mülliimləndir. Ona görə də
təlim vasitələrindən istifadənən çətinliyi
və s. yerləşdirilir.

Birinci mərhələdə mülliim özüne aşağida-
ki sualların veriləri: 1. Dərsin hansı anları mülliim
üzün gözlənilməz oldu? 2. Dərsi planlaşdırırcən
o, nəyi nəzərə almamışdır? 3. Hansı suallara şag-
irdlər cavab verə bilmədilər? 4. O, planlaşdırı-

dığı təlim hərəkətlərindən imtina etdi? Nə
ürün? 5. Mülliim öz nitqi zamanı dəl qüsurları-
na yol verdi? 6. Hansı sualın formalşdırılma-
sı daşıqlılıq yerinə yetirə bilmədi?

Problemin elmi yeniliyi. Ənənəvi təlim me-
todları ilə müasir təlim metodunu vahdətdə tətbiq

edən zaman prinsiplərin müəyyən olunması üçün xüsusi situasiya yaranır.

Problemin aktuallığı. Məqalədə həm ənənəvi, həm müasir təlim metodlarının, eləcə də bu metodlardan kombinasiya olunmuş şəkildə istifadənin prinsiplərini sadalanır.

Ədəbiyyat:

1. Pedaqogika . F. N. İbrahimov və R. L. Hüseynzadə, Bakı, 2012.
2. Kondrat'yev A. C., Laptev V. B., Xodanoviç A. I. Информационная методическая система обучения физике в школе. СПб.: Изд-во РШУ им. А. И. Герцена, 2003.
3. Bordovskiy G. A., Izvoznikov B. A., Sluzkiy A. M., Tumalova E. A. Электронно-коммуникативные средства, системы и технологии обучения. СПб.: Образование, 1995.
4. Driiga I. I., Rax G. I. Технические средства обучения в общеобразовательной школе: Уч. пособие для студ. пед. инст. М.: Просвещение, 1985.

E-mail: gshamilzada@beu.edu.az
Rayçi: psix. ü. fəls. dok. İ.H. Sultanova
Redaksiyaya daxil olub: 07.12.2018